

CUVÂNT INTRODUCATIV

„Atunci științele se vor îndrepta și se vor înmulți, când cei ce scriu pentru ele se vor uni” le spunea dascălilor de la Sf. Sava Iordache Golescu, unul dintre fondatorii culturii românești moderne, autor de operă dramatică, proză și versuri, traducător al Iliadei și sprijinitor al proiectului unei Gramatici românești într-o societate puternic influențată de cultura grecească, dar și de recurența scrierii chirilice.

Istoria este, prin vocație, un câmp interdisciplinar al cercetării, construind permanent conexiuni cu diversele domenii ale cunoașterii, tocmai pentru că toate acestea au un trecut sau o istorie. Această vocație interdisciplinară ne permite să revizităm trecutul și chiar prezentul, să adresăm întrebări plecând de la preocupările noastre actuale și cotidiene, folosind diverse instrumente de cercetare și filtre prin care accesăm sursele, accelerând, în felul acesta, cunoașterea. Apreciem așadar propunerea doamnei Laura Pană de a *regândi istoria*, mai ales istoria schimbărilor și a impactului pe care acestea le-au avut asupra comunităților umane din trecut și prezent, adăugând chiar o privire interogativă asupra viitorului.

De la Herodot, trecând prin universitățile germane ale secolului al XVIII-lea și întâlnind tehnologia ultimelor decenii, istoria a parcurs un drum lung și a răspuns provocărilor de

înnoire metodologică. De la istoria-poveste, cu rol moralizator, și istoria faptelor eroice ale unor personaje s-a trecut la analiza cauzelor și încercarea de a înțelege schimbarea istorică. Doar că, în acest efort de înțelegere și analiză modernă, istoria a avut nevoie să își lărgescă aria de interogare și instrumentarul pentru a propune o *epistemă* (Michel Foucault) sau o *paradigmă* (Thomas Kuhn). Timpul istoric sau conceptul *duratei lungi*, propus ca reper de analiză de către Fernand Braudel, a adăugat o nouă perspectivă, diacronică, înțelegerii asupra spațiului, timpului și civilizațiilor, prin folosirea nu doar a surselor de arhivă, ci și a cartografiei, etnografiei, demografiei sau mentalităților. În căutările și dezvoltările ultimului secol s-au produs întâlniri și colaborări fecunde cu sociologia, economia, dar și cu studiile digitale, cultura de masă și jocurile video, care se adaugă colaborărilor mai vechi cu filosofia sau geografia. Nu avem totuși o istorie cu pretenția de a cunoaște răspunsul la toate întrebările, dar avem micro-istorii și micro-răspunsuri la întrebările noastre.

În desfășurarea lui, trecutul cunoaște numeroase momente de mare intensitate, pe care istoria le-a reținut (unele mai bine documentate decât altele) și pentru care diversele școli de gândire (fie că provin chiar din zona istoriei, fie din cea a filosofiei, sociologiei, economiei ș.a.) propun interpretări. Revoluțiile reprezintă acele puncte în care comunitățile umane au regândit direcția de acțiune și modelele de dezvoltare, propunând schimbări pe diverse paliere, fie ele politice, economice, sociale ori culturale. Însoțite sau nu de violență, revoluțiile sunt convulsiile care dau naștere unei noi lumi, nu neapărat mai bună, mai înțeleaptă, mai pregătită pentru viitor, dar totuși altfel. Avem de-a face cu mișcări revoluționare petrecute în mod violent, dar și cu proiecte teoretice diverse de emancipare revoluționară și de purificare a societății sau chiar a întregii umanități; istoria ultimei jumătăți de veac a adus în

România mult-clamata revoluție culturală propusă de regimul Ceaușescu, iar schimbarea de paradigmă din trecutul nostru mai recent s-a produs tot printr-o revoluție, pe care cercetătorii încearcă mai întâi să o documenteze cât mai temeinic în baza surselor existente pentru ca, mai apoi, să propună modele de interpretare. Momentul de trecere de la Evul Mediu românesc la modernitate a fost plasat pentru (prea) multă vreme la 1821, când mișcarea de revoltă condusă de Tudor Vladimirescu a generat o schimbare de regim politic, prin revenirea la domni aleși dintre autohtoni, după o lungă perioadă în care aceștia erau numiți de sultan, mai ales din rândul grecilor din Fanar. Există, așadar, astfel de momente în care istoria pornește pe un alt curs; cât de asemănătoare sunt în formele lor de manifestare astfel de momente de tip revoluționar în istoria românească? Poate fi descifrat un model al crizelor și schimbărilor sociale?

Doamna Laura Pană propune cititorilor o explorare nuanțată a evoluțiilor societale, insistând asupra acelor tipare dinamice ce au produs mutații importante în istoria mai îndepărtată sau mai recentă. Este vorba despre revoluții și războaie, momente de inflexiune istorică ce au marcat, dramatic, chiar tragic, evoluția umanității. O parte consistentă din lucrare este astfel dedicată complexelor fenomene de schimbare cunoscute sub numele de revoluții. Autoarea nu se oprește însă doar la revoluțiile politice din secolele XIX-XX, deși le examinează îndeaproape, ci merge mai departe, investigând „marile schimbări”, articulări complexe de transformări sociale, culturale, economice și, nu în ultimul rând, ale mentalului colectiv. În această direcție, în carte sunt identificate 12 revoluții, printre care cea științifică, cea a învățării sau cea ecologică și ne oprim aici pentru a lăsa cititorul să se bucure de descoperirea celorlalte.

Practic, prin analiza detaliată care este însoțită adesea de exemplificări utile, autoarea sugerează atât faptul că umanitatea

este tentată să accelereze ritmul evoluției societale (și chiar biologice) prin transformări bruște, intense, cu consecințe problematice în viitor, cât și ideea că există legătură și continuitate între aceste fenomene revoluționare. Schimbarea pare a fi în natura lucrurilor și trebuie analizată cu rigoare științifică, ne propune autoarea.

În analiza cauzelor momentelor de inflexiune, autoarea se bazează pe cazul românesc, cu focus pe cinci momente de tip revoluție, cărora le decelează caracteristicile și le evaluează rezultatele obținute din perspectiva evoluției societății. Analiza atinge un subiect sensibil al istoriei românești, perioada tranziției, interogată din punctul de vedere al modului în care schimbarea de sistem a produs rezultatele așteptate de către societate. Totodată, lucrarea încearcă să plaseze evenimentele și direcțiile de evoluție ale României într-un context explicativ mai larg, european și chiar mondial. Prin acest demers se realizează o dublă conexiune: cititorul își apropie, comparativ, fenomene situate uneori la mare distanță culturală, spațială sau temporală și, în același timp, înțelege mai bine legăturile cu exteriorul și reverberațiile internaționale ale mutațiilor decisive petrecute în evoluția istorică a țării noastre.

Conf. univ. dr. Florentina Nițu
Decan al Facultății de Istorie,
Universitatea din București

București,
1 august 2022

Capitolul 1.

MARILE SCHIMBĂRI ȘI ROLUL LOR ÎN ISTORIE

Evenimentele sociale importante și decisive, cele care generează noutate, care deschid perspective favorabile pentru evoluție și chiar pentru dezvoltare, sunt schimbările. Dar schimbarea înseamnă și noi condiții, necunoscut și incertitudine, astfel că, rezultatul și eficiența acțiunii umane rămân, în activități orientate spre schimbare, exact ca la începuturile istoriei, adică riscante, supuse întâmplării și la buna inspirație a persoanelor sau a grupurilor mici încărcate cu răspundere, nu întotdeauna și cu responsabilitate.

Constatăm, în zilele noastre, și revenirea la personalizarea conducerii sistemelor și a activităților importante pentru societate, pentru evoluția ei. Devine un semn de îndrăzneală, în aceste condiții, chiar și explorarea consecințelor conjuncției dintre globalizare și personalizare, cu toate că avem o evidență monoton pozitivă, chiar recent reconfirmată, care arată că aceasta este deja o realitate. Dacă evenimentele importante se desfășoară în contexte excepționale, cum sunt revoluțiile și războaiele sau dacă acestea din urmă au loc concomitent, așa cum s-a întâmplat de câteva ori în istorie, consecințele pot fi previzibile, dar greu gestionabile.

1.1. Trecut recent și viitor apropiat

Istoria evenimentelor decisive (unele conflictuale, ca revoluțiile sau războaiele) este nu numai vastă, ci merge și extrem de mult înapoi în timp. Unii cercetători, dintre cei care au atât o pregătire interdisciplinară, cât și o perspectivă de ansamblu asupra istoriei, consideră chiar că se poate vorbi de o evoluție sau chiar de o dezvoltare a lumii în ansamblul ei.

Este și cazul unuia dintre cei mai importanți istorici români, A. D. Xenopol, care a avut o triplă pregătire universitară (drept, filosofie și istorie), cu titlul de doctor în două dintre domeniile menționate, obținut concomitent cu aceste studii, la două universități germane. În lucrarea sa de teorie a istoriei, în care el include și propria sa teorie istorică, savantul schițează o adevărată sistematică a disciplinelor istorice, așa cum numai Aristotel a reușit, pentru științele vieții.

În tabloul de ansamblu schițat, el distinge, mai întâi, între istorii ale diverselor procese reale și istorii ale cunoștințelor despre evenimente reale. În cadrul acestora din urmă le separă pe cele despre fenomenele imuabile de cele referitoare la fenomenele schimbătoare. În prima subdiviziune a acestora include: Istoria matematicii, Istoria astronomiei, a fizicii, a chimiei, a biologiei și chiar a sociologiei, iar în cea de-a doua: Istoria doctrinelor geologice, Istoria doctrinelor evoluționiste, ca și Istoria concepțiilor istorice.

Clasificarea sa este exhaustivă (așa cum ar trebui să fie orice clasificare), în sensul că obiect al istoriei reale sunt și Dezvoltarea Universului, a Pământului și a Organismelor, iar pe un alt palier, și Dezvoltarea Omului. Istoria care reflectă acest din urmă proces presupune scrierea Istoriei sociale și politice, a